

**DİVAN ŞİİRİNDE SİHİR VE BÜYÜNÜN KAYNAĞI:
HÂRÛT VE MÂRÛT****The Source of Magic and Sorcery in the Divan Poetry: *Hârût and Mârût*****Sedat KARDAŞ*****ÖZ**

Binlerce yıllık bilgi, kültür, estetik ve felsefi birikimin yansıması olan divan şiiri, esinlenmiş olduğu kaynaklar itibarıyla son derece zengindir. Divan şiirinin önemli kaynaklarından biri de tarihî ve efsanevi şahsiyetlerdir. Geçmişte yaşamış ve toplumlarda iz bırakmış din ve tasavvuf büyükleri, devlet adamları, âlimler, şairler, filozoflar ve efsanevi kahramanlar, divan şiirinin vazgeçilmez kaynaklarından olmuştur. Bunların yanında melekler de divan şiirine konu olmuştur. Kuran'da da bahisleri geçen Hârût ve Mârût bunlardandır. Sihir ve büyüden söz edildiğinde, çoğunlukla, şairlerin Hârût ve Mârût'a telmihte bulunduğu görülmektedir. Bu durum, divan şiirinde sihir ve büyüün kaynağı olarak bu iki meleğin görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Büyü ve sihirle ün yapmış bu iki isim hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Hârût-Mârût kelimelerinin ve bu rivayetlerin menşesi hususunda bu güne kadar sayısız görüş ortaya atılmış, ancak kesin bir kanaate varılamamıştır. Divan şiirinde bahsi geçen Hârût-Mârût mazmun ve telmihlerini çözebilmek için bu efsane ve rivayetlerin bilinmesi gerekmektedir. Bu bakış açısından hareketle, bu çalışmada, bugüne kadar Hârût ve Mârût hakkındaki görüşlere yer verilerek, bu iki ismin kökenine dair tespitlere yer verilmiş ve bunların divan şiirinde nasıl işlendiği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Hârût ve Mârût, sihir, büyü, divan şiiri, mitoloji.

ABSTRACT

Divan Poetry, which is a reflection of informational, cultural, aesthetical and philosophical accumulation that is thousands years old, is extremely rich in terms of inspired resources. Also one of the divan poetry's resources is historical and legendary personalities. Religious and mystic leaders, statesmen, scholars, poets, philosophers, and legendary heroes who lived in the past and left their mark on societies, had become an indispensable source of divan poetry. In addition to these, angels also has been divan poetry subject. One of these angels are Hârût and Mârût mentioned in the Quran also. When magic and sorcery are cited poets refer mostly to Hârût and Mârût. This case result from that Hârût and Mârût are considered as source of magic and sorcery.

There are various narratives about this two angels which obtain reputation by magic and sorcery. Uncountable views are set forth about origin of these narratives and words of Hârût and Mârût but not be reached a conclusion. These narratives and legends have to be know in order to solve references and metaphors relating to Hârût and Mârût mentioned in divan poetry. From this point of view, in this paper, conclusions about origin of these two names are depicted by opinions about Hârût and Mârût and how these are processed in divan poetry is considered.

Keywords: Hârût and Mârût, magic, sorcery, divan poetry.

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sedat_kardas@hotmail.com.

Giriş

Divan şiiri gerek istifade ettiği kaynaklar itibarıyla gerekse kendine özgü biçim ve muhteva özellikleriyle asırlar süren bir edebî geleneğin ürünüdür. Yakın Doğu gibi çok kültürlü bir coğrafyada icra edilen divan şiirinin yapısını ve ne anlatmak istediğini anlamak için, bu şiirin dayandığı zengin kültürel birikimi, icra edildiği coğrafyayı ve kültürel arka planı iyi bilmek gerekir.

Divan şiiri, temelde Yakın Doğu kültürü ve bu kültürün klasik şiir anlayışına dayanır. Söz konusu coğrafyada tarih boyunca hüküm sürmüş çeşitli devlet ve medeniyetlerin, mitoloji, inanç ve dinleri Yakın Doğu kültürünü oluşturmuştur. Tarih boyunca, bu coğrafyada çeşitli kültür ve medeniyetlerin düşüncesi, inanışı ve uygulamaları ait oldukları siyasi güçlerin yıkılmasıyla hemen ortadan kaybolmamışlardır. Bu düşünce, inanış ve uygulamalar değişen dünya düzeni ile birlikte, yeniden yorumlanmış ve yeniden şekillendirilmiş, bunun sonucunda çok yönlü bir kültür ortaya çıkmıştır.

Muhakkak ki Ateşperest, Maniheist, Süryânî, Musevî ve Hıristiyan dinlerinin inançları, kâinat dünya ve insan anlayışlarıyla ve eski Mısır, Sümer-Akat, Babil ve Asur'daki çok tanrılı dinlerin yarattığı medeniyet ve kültürlerin çeşitli görünüşleri ait oldukları siyasi güçlerin yıkılmasıyla hemen ortadan kaybolmamışlardır. Yeni politik düzenlerle birlikte değişen sosyal hayat ve ona paralel olarak gelişen yeni kâinat, dünya ve insan anlayışları ve onlarla ilgili imajlar aşlında eski kültürlerin çeşitli görünüşlerine yeni anlamlar atfedilerek yeniden ifade edilmişler; bazen de eski kültürel simgeler ve olgular bu yeni dünyada eski elbiselerinden soyunarak yeni elbiseler giymişlerdir (Tekin, 2009: 181).

Aynı durum söz konusu coğrafyanın İslamlaşması esnasında da yaşanmıştır. Bu coğrafyadaki gayrimüslimler İslam dinini kabul ettiklerinde yaşama şekillerini hemen değiştirmemişler, eski inanış ve uygulamalarını kısmen de olsa devam ettirmişlerdir.

Aynı şekilde Ateşperest, Süryani Maniheist vs. halk Müslüman olmakla yepyeni bir dünyaya girmiş, eski kültüründen tamamen arınmış, o anda gökten yere zenbille hemen inmiş gibi sadece İslâm kültürünü benimsemiş, geçmişi bir kalemde tamamen silmiş değildir. Bu yüzden İslam Dünyasında yaratılan edebî eserlerin kültür bakımından bir başlangıç noktası yoktur... Bu eski kültürler aydınlar, yazarlar, şairler arasında genel geçer kabuller, yani gelenek olarak varlıklarını muhafaza etmişlerdir. Bunun en güzel örneklerini divan edebiyatımızda genel kabuller olarak da adlandırabileceğimiz geleneklerde görürüz (Tekin, 2009: 182).

Binlerce yıllık bilgi, kültür, estetik ve felsefi birikimin yansıması olan divan şiiri, esinlenmiş olduğu kaynaklar itibarıyla son derece zengindir. Bu kaynakların çokluğu ve çeşitliliğinin bir sonucu olarak şiirlerde bir anlam derinliği meydana gelmiştir. Bu anlam derinliğini anlamının en önemli yolu da divan şiirini besleyen kaynakların ne olduğunu bilmekten geçmektedir. Söz konusu olan kaynaklar özümsemişi ölçüde divan şiirinin kültürel arka planı anlaşılabilir.

Disiplinler arası kültür tarihi çalışmaları, eseri farklı cephelerden yoklayarak, kültürün ele alınış süreci üzerine alternatif görüşler sunma özelliğine sahiptir. Edebiyat metinleri, bu yönden bir kültürel yaşam çözümlemesi yapmaya oldukça açıktır... Bunun için de, tıpkı arkeolojik bir kazıdan elde edilecek ipuçları gibi, "arka plan araştırması"nın çok ayrıntılı ve bütünlüklü bir şekilde yapılması gerekmektedir... Türk şiirinde altı yüz yıllık köklü geleneğiyle önemli bir zaman dilimine damgasını vurmuş olan ve etkileri günümüze dek süren Divan şiiri de, yukarıdaki bakış açısıyla yeniden ele alınıp yorumlanabilir (Öztekın, 2006: 2).

Divan şiirinin en önemli kaynaklarından biri mitolojidir. Araştırmacıların ortak kanaatine göre divan şiirinin mitolojik karakteri çoğunlukla İran mitolojisinden gelmektedir. Divan şairlerini etkileyen *Şehnâme*, İran mitolojisini toplayan en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Fakat bu mitolojik arka planı sadece İran ve Arap'a bağlamak da yanlış olacaktır. İran ve Arap kültürü olduğu kadar; Hint, Çin, Orta Doğu'nun başka milletleri ile Yunan ve Anadolu'da daha önce yaşamış diğer milletlerin mitolojilerinin de divan şiirinin derin içyapısında izleri vardır (Tökel, 2000: 97).

Divan edebiyatının önemli kaynaklarından ve malzemelerinden biri de dinî, tarihî ve efsanevi şahsiyetlerdir. Geçmişte yaşamış ve toplumlarda iz bırakmış din ve tasavvuf büyükleri, devlet adamları, âlimler, şairler, filozoflar ve efsanevi kahramanlar, divan edebiyatının vazgeçilmez kaynaklarından olmuştur. Divan edebiyatının şahıslar dünyası o kadar geniş ve zengindir ki sadece Türk, Arap ve Farslara ait şahıslar karşımıza çıkmaz. Moğol, Çin, Yunan, Mısır, Ermeni birçok tarihî ve efsanevi şahsiyet, divan şairlerinin mısralarında ve beyitlerinde çeşitli vesilelerle yer bulmuştur (Yekbaş, 2010: 283).

Adları beyitlerde sıkça geçen *Hârût ve Mârût* bunların en meşhur olanlarındandır.

1. Hârût ve Mârût

Arapça asıllı olmayan *Hârût ve Mârût* kelimeleri *Kur'ânı*'da bir ayette geçer. Söz konusu olan ayet şu şekildedir:

Tuttular Süleyman'ın mülküne dair şeytanların uydurup izledikleri şeylerin ardına düştüler. Oysa, Süleyman kâfir olmadı, ama o şeytanlar kâfir oldular; insanlara büyüçülük ve Babil'de Hârût, Mârût adında iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Hâlbuki o ikisi: "Biz ancak bir imtihan için gönderildik, sakın sihir yapıp kâfir olma!" demedikçe bir kimseye büyü öğretmezlerdi. İşte bunlardan karı-koca arasını ayıran şeyler öğreniyorlardı. Fakat Allah'ın izni olmadıkça bununla kimseye zarar veremezlerdi. Kendilerine zarar verecek ve faydası olmayacak bir şey öğreniyorlardı. Andolsun ki, onu her kim satın alırsa, onun ahirette bir nasibi olmadığını da çok iyi biliyorlardı. Keşke kendilerini ne kötü şey karşılığında sattıklarını bilselerdi! (Bakara 2/102).

Bu ayet, Süleymân peygambere atılan iftiralarla, *Hârût ve Mârût*'un sihir öğrettiği hakkında iki ana konuya ait bilgi verir. Müfessirler, bu ayette sihir öğretmenin ve öğrenmenin sakıncalarının vurgulandığı konusunda hemfikirdir. Bazı hadislerde nakledilen, tarih ve tefsir kitaplarında ayrıntılı biçimde yer alan *Hârût ve Mârût* kıssası,

farklı isimlerle İslam'dan önceki dinlerde de görülür. Adı geçen ayette *Hârût ve Mârût* ile ilgili yegâne bilgi, onların *Bâbil*'de buldukları ve büyüünün günah olduğu konusunda uyarıda bulunarak insanlara sihir öğrettikleri şeklindedir. Bununla birlikte tarih ve tefsir kitapları özellikle İsrâiliyatın etkisiyle konuyu ayrıntılı biçimde anlatmışlardır. Hâlbuki *Hârût ve Mârût* konusunda sahih hiçbir hadis yoktur (Aydemir, 2000: 181-207; Bedir ve Tunçbilek, 2002; İslamoğlu, 2008: 38). *Hârût ve Mârût* hadisesi genel hatlarıyla kaynaklarda şu şekilde geçer:

İdris Peygamber zamanındaki melekler, insanların günahkâr hâllerine bakarak Allah'a: "Ya Rab! Meleklerine secde ettirdiğin insanoğlu günah içinde yüzüyor, buna nasıl tahammül ediyorsun?" dediler. Allah onlara "Eğer siz onların yerinde olsaydınız aynı şeyleri yapardınız. Onlardaki nefis ve şehvet sizde olmadığı için böyle söylüyorsunuz." deyince de "Haşa! Biz onlar gibi yapmazdık!" dediler. O zaman Allah, en güvendikleri iki melek seçmelerini, o iki meleği imtihan için yeryüzüne indireceğini söyledi. Meleklerin en üstünlerinden olan *Hârût ile Mârût*'u seçtiler. Allah onları *Bâbil*'e indirdi. *Hârût ve Mârût*, gündüzleri insanların davalarına bakıyorlar, geceleri *İsm-i Âzam* duasını okuyarak göğe çıkıyorlardı. Bir gün kocasından şikâyetçi olan İranlı *Zühre* adlı bir kadın bunlara müracaat etti. Kadın çok güzeldi. İki de kadına vuruldular ve kâm almak istediler. Kadın onlara ya içki içmelerini, ya kocasını öldürmelerini, ya da puta tapmalarını şart koştu. Bunlar ilk gün razı olmadılar. İkinci gün kadın şartlarını tekrarladı. Nihayet üçüncü gün razı olup bu üç şartın en hafifi olan içki içmeyi kabul ettiler. Ancak içkiyi içince, puta da taptılar ve kadının kocasını da öldürdüler. Kadın onların sarhoşluk anında göğe çıkmak için okudukları duayı öğrendi ve semaya yükseldi. Allah da onu gökyüzünde parlak bir yıldızla çevirip insanlara ibret olsun diye orada bıraktı. İşte *Zühre* (Çoban Yıldızı, Venüs) bu kadın imiş. Olaydan sonra Allah bu iki meleği cezalandırmak istedi. Onlar da İdris peygambere müracaat edip şefaata dilediler. Allah da dünya azabı ile ahiret azabı arasında onları muhayyer bıraktı. Onlar ahiretin ebedî, dünyanın fâni olduğunu düşünerek dünya azabını istediler. O zaman *Babil*'de ateş dolu bir kuyuya baş aşağıya asıldılar ve insanlarla sihir yoluyla konuşmaya başladılar. Aşağılarındaki suya asla erişemiyorlardı. Kendilerine müracaat eden kişilere sihir ve büyü öğretiyorlar ancak bunu yapmanın günah olduğunu söylüyorlardı. *İbn Hazm*'dan bir rivayete göre bir zat, büyü öğrenmek için *Hârût ve Mârût*'a gider. Onları asılı vaziyette dili sarkmış ve derileri simsiyah olmuş bir hâlde bulunca hayretinden "La ilahe illa'llah" der. Melekler bunu duyunca adama kim olduğunu sorarlar. O da insanlardan biri olduğunu söyler. *Hârût ile Mârût* ona "kimin ümmetindensin?" diye sorarlar. O da "Muhammed ümmetindenim" diye cevap verir. O zaman *Hârût ile Mârût* "Çok şükür kıyamet yaklaştı, cezamızın bitmesi yakındır" diye sevinirler (Pala, 2004: 194; Levend, 1984: 223; Şerîfi, 1388: 1475; Aydemir, 2000: 187; Tökel, 2000: 355; Yıldırım, 2008: 356; Kurnaz, 2009: 222).

Hârût ve Mârût kelimelerinin menşesiyle ilgili çeşitli görüşler vardır. Bu konudaki görüşler ihtilaflıdır. Bazı araştırmacılar *Hârût ve Mârût*'u, ilk defa Zerdüştiliğin dinî metinlerinde geçen *Haurvatât* ve *Ameretât* ile aynı saymaktadır. *Avesta*'da dişi varlıklar olarak kabul edilen *Haurvatât* suların, *Ameretât* ise bitkilerin koruyucusudur. *Avesta*'daki *Ameretât* ismi Pehlevîcede *Amurdâd*, Persçede *Amordâd* ve *Mordâd*, *Haurvatât* ise

Hordâd ve *Kordâd* şekline dönüşmüştür. Bunların ilki *Ahura Mazda*'nın mükemmellik, ikincisi ölümsüzlük sıfatını temsil etmektedir. Ermeni dinî terminolojisinde iki çiçek ilahının adı olan *Hawrot* ve *Mawrot* da *Haurvatât* ve *Ameretât*la ilgili kabul edilmiştir. *Ameşa Spenta*'daki iki melek adının Orta Dönem Persçesine *Mvvrđ-hrvvd'* şeklinde, Soğdcaya *Mrwwt* ve *Hrwwt* olarak geçtiği, Kur'an'da ise *Hârût* ve *Mârût* şeklinde yer aldığı belirtilmektedir. Bu iki ismin Zerdüştilik'teki *Haurvatât* ve *Ameretât*'a bağlanması fikri genelde kabul edilmekte, fakat bu ilişki kelime benzerliğinden öteye geçmemektedir. Hinduizm'in en eski kutsal kitabı olan *Vedâ*'da fırtına ilahları kabul edilen *Mârûtlar*'dan söz edilmekle birlikte bunlarla *Kur'an*'daki *Mârût* arasında bir münasebet kurmak zordur. *Avesta*'da ölümsüzlüğü temsil eden *Ameretât*'ın Hint mitolojisindeki karşılığı muhtemelen *Amrita*, *Haurvatât*'ın karşılığı ise "kadim su" anlamındaki *Sarasvatî*'dir (Demirci, 1997: 262; Eliade, 2003a: 103; Eliade, 2003b: 257; Korkmaz, 2010: 474; Taraporewala, 2011: 65; Tisdall, 1902: 21; Tökel, 2000: 358).

Hârût ve *Mârût*'un hikâyesi çok eskilere dayanır. Onların hikâyesi farklı isimlerle İslamdan önceki dinlerde, hatta Akkadlar ve Sümerlerde de görülür. Bu iki meleğe verilen söz konusu iki isim Sami dillerindedir. Bu sözcükler *Avesta* dilinde *Haurvatât* (*Hordâd*): olgunluk, erişkinlik ve *Ameretât* (*Mordâd*): ölümsüzlük şeklini almış ve bu dilin edebiyatında da yedi *İmşâspend*: yedi ölümsüzler grubunda yer alan iki melek olarak anılmışlardır (Yıldırım, 2008: 356-357; Şerîfi, 1388: 1475).

Hârût ve *Mârût* isim olmaktan çok vasıf olabilir. *Hârût*'un türetildiği kök olan *harata* "harap etti, tahrip etti" anlamına gelir. *Mârût*'un türetildiği *marata* ise "on verdi, bozdu" demektir. O hâlde *Hârût* "harap eden", *Mârût* "bozan" anlamına gelir. Bu konudaki mesnetsiz yorumları reddeden *İbn Aşur*, *Hârût* ve *Mârût* kelimesinin Arapçaya Keldaniceden geçmiş iki isim olduğunu söyler. *Hârût*, "ay" anlamına gelen hamka'nın, *Mârût* Müşteri yıldızının Arapçalaşmış hâlidir. Birincisi dişiliğin sembolü, ikincisi erkekliğin sembolüdür. Birincisi dünya üzerinde en çok etkili olan gök cismi, ikincisi gezegenlerin en yücesidir. Keldaniler gök cisimlerine tapmakta, ölen salih kişilerin göğe yükselip ışık saçtığına inanmaktadırlar. Onlara göre bu iki gök cismi, bir zamanlar yaşamış olan salih ve kutsal kişilerdir. Sihri de bunların icat ettiğine inanmaktadırlar (İslamoğlu, 2008: 39).

Ayrıca Abdülbaki Gölpınarlı *Hârût* ve *Mârût*'tan iki Ermeni mabudu diye söz etmektedir (Gölpınarlı, 1968: 712). Yine, İskender Pala da onların aslında iki Ermeni mabudu olduğunu iddia etmektedir (Pala, 2004: 194). Mevlana *Mesnevî*'sinde ayrıntıya inmeden *Hârût* ile *Mârût*'tan söz etmekte ve onların insanları yaptıkları kötü işlerden yargılamaları, temizliklerine güvenmeleri, dünya ehline baş olmayı istemeleri üzerine imtihana düşmelerine ve dünyada *Babil* kuyusunda cezalarını çekmelerine değinmektedir (Gölpınarlı, 1985: 553). Evliya Çelebi ise *Seyehatname*'de *Hârût* ve *Mârût*'tan Mısırlılara büyücülüğü ve yıldızların ilmini öğreten iki şahıs olarak söz etmektedir (Kahraman, 2011: 310).

İslami literatürde *Hârût* ve *Mârût* hakkında nakledilen rivayetlerin çoğu, Yahudi tefsir kitabı olan *Midraş Avkir*'de de bulunur. Buradaki rivayet kısaca şöyledir: Tufandan sonra putperestliğin hâlâ sürmesi *Elohim*'i kızdırır. *Şemhazai* (bazı kaynaklarda Azza

veya Uzza) ve *Azael* adında iki melek Tanrı'ya insanı yaratmasının kötü olduğunu, söylerler; çünkü insanlar yeryüzünde bozgunculuk yapmışlardır. Bu iki melek yeryüzüne indiklerinde insanlar arasında Tanrı'nın hükmünü yayacaklarını vaat edince Tanrı onları yeryüzüne gönderir. Dünyaya indikten sonra *Şemhazai*, *Ester* (İştâr; bazı versiyonlarda Naamah) adında güzel bir kıza rastlar ve ona âşık olur. *Ester*, kendisini semaya çıkaracak olan Tanrı'nın adını zikretmeyi öğretilinceye kadar *Şemhaza'a* teslim olmayacağını söyler. Bunun üzerine *Şemhazai*, Tanrı'nın adının nasıl zikredileceğini ona gösterir ve *Ester* bu ismi zikrederek semaya yükselmeyi başarır. Tanrı, kendisine ulaşmak için çaba sarfeden *Ester'i* mübarek kılar ve onu yıldız hâline getirir (Demirci, 1997: 262; Korkmaz, 2010: 470; Tisdall, 1902: 20; Margoliuth, 1928; Şerîfî, 1388: 1475).

Yahudi literatüründe Hz. Süleyman'la ilgili olarak geliştirilen rivayetlerin bir kısmı İran çevresindeki Yahudiler arasında ortaya çıkmıştır. İlk Diaspora sonucu İran'a giden Yahudilerin kendi melek telakkilerini kurarken Zerdüştilik'ten etkilendikleri bilinmektedir. Bu etkilenme bütün apokrif metinlerde ve son zamanlarda Ölüdeniz yazmalarında görülebilir. Her ne kadar Yahudi rivayetlerinde günahkâr meleklerin adı genellikle *Şemhazai* ve *Azael* olarak veriliyorsa da İslam coğrafyasındaki Yahudiler Diaspora'da, İran'dan getirdikleri hâtıraları canlı tutarak *Aeşmo daeva'dan* bozulmuş *Asmodeus* veya *Şemhazai* yerine bilinmeyen bir sebepten dolayı, *Ahura Mazda'nın Ameşa Spenta*larından olan *Haurvatât* ve *Maurvatât'ın* kaynaklık ettiği *Hârût* ve *Mârût* adını kullanmışlardır. İslam öncesi Arabistan Yahudilerinin İran geleneğini koruduklarına yönelik bir başka önemli delil de bazı İslami kaynaklarda "baştan çıkarıcı kadın"ın adı olarak *Enahîd*'in gösterilmesidir. Zerdüştiliğin önemli ruhi varlıklarından biri olan *Enahîd* (Anâhitâ, Nâhîd) güzel bir dişi olarak düşünülmüş ve Grek yazarları onu *Afrodit* ve *İştâr*'la özdeşleştirmiştir. Böylece *Midraş Avkir*'de yansıdığı üzere, baştan çıkarıcı kadın için kuzeydeki Yahudiler *İştâr*'dan bozulmuş *Ester* adını kullanırken Yesrib ve Yemen gibi Arabistan çevresine yerleşen güney Yahudileri *Enahîd* adını korumuş olmalıdırlar (Demirci, 1997: 263).

Bu öyküde *Hârût*, *Mârût* ve *Zühre* adlı güzel bir kadın vardır. *Zühre*, *Venüs* yıldızının Arapça adıdır. Sümer Tanrıçası *İnanna* (İştâr) da *Venüs* yıldızını simgelemektedir (Bratton, 2000: 56; Gökalp-Alpaslan, 2007: 83; Jackson, 2012: 92). O aynı zamanda erkekleri baştan çıkaracak kadar güzel ve alımlıdır; *Zühre* de öyledir. *İnanna'ya* Çoban Tanrısı *Dumuzi* ve Çiftçi Tanrısı *Enkidmu* âşık olmuştur. Burada görüldüğü gibi *İnanna'nın* karşılığı *Zühre*, *Dumuzi* ve *Enkidmu'nun* karşılığı *Hârût* ve *Mârût* olmuştur. Bunlar Sümer'deki çok tanrının tek tanrılı dinlere melek olarak girdiğini kanıtlamaktadır. *Hârût*, *Mârût* meleklerinin adı Acemce'den gelmektedir. *Hârût*, sihribaz veya büyücü; *Mârût*, kuyu anlamındadır. Divan edebiyatında bu ikisi sevgilinin büyülu bakışı olarak kullanılmaktadır (Çiğ 2012: 83). İşte klasik İslam edebiyatındaki romans kahramanı *Leylî* de *İştâr*, *Astarte*, *Afrodit*, *Venüs*, *Beltis*, *Mylitta Atargatis* (Yunanca: Dergeto), *Artemis* gibi çeşitli adlarla anılan aşk ve savaş tanrıçasının yüzyılları aşarak klasik Yakın Doğu edebiyatına ulaşmış temsilcilerinden en önemlisidir (Çiğ, 2011: 13; Tekin, 2009: 185).

Görüldüğü üzere *Hârût ile Mârût*'un vasıfları hakkında değişik görüşler mevcuttur. Bu hususta çeşitli görüşler ortaya atılmış ve *Hârût-Mârût*'un kim oldukları konusu

açıklığa kavuşturulmak istenmiştir. *Hârût ve Mârût*'un kimliği konusunda genel olarak şu görüşler öne sürülmüştür:

- 1- İki melektir,
- 2- Cebrail ve Mikail'dir,
- 3- İnsanlardan iki kişidir,
- 4- İki hükümdardır,
- 5- İki şeytandır,
- 6- Cinlerden iki kabiledir,
- 7- "*Es-Sicil*" ismindeki meleğin yardımcılarındandır,
- 8- İns ve cin şeytanlarıdır,
- 9- Davud ve Süleyman (a.s.)'dır (Aydemir, 2000: 187).

Bu maddelere Mitolojik vasıfları da eklenebilir. *Hârût*, *Mârût* ve *Zühre*'nin kökenlerine dair mevcut görüşlerden hareketle şu tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 1. *Hârût, Mârût ve Zühre'nin diğer dil, din ve mitolojilerdeki karşılıkları*

Divan Şiiri	Hârût	Mârût	Zühre (Leylî, Leylâ)
Zerdüşt- Avesta	Haurvatât	Ameratât	Anâhitâ, Enahîd, Nahîd
Pehlevîce	Hordâd	Amurdâd	Anâhîd, anâhît
Persçe	Hordâd (Kordâd)	Amordâd (Mordâd)	Nahîd, Zühre
Sümer Akad Asur Babil	Dumuzi, Dumuzid-Enkimdu Tammuz, Tamuz (Temmuz)		İnanna İştâr (Aştart)
Mısır	Hârût	Mârût	Astarte (Anat), İsis
Yunan			Afrodit
Ermeni	Hawrot	Mawrot	Anahit
Hint	Saraswati	Amrita (Mârûtlar)	
Eski Roma			Venüs
Enoch Kitab-ı Mukaddes	Ariuk	Mariuk	
Midraş Avkir	Şemhazai-Azael (Azza ve Uzza)		Ester

Bütün bunlar göz önüne alındığında, *Hârût ve Mârût*'un köken olarak Yahudi ve Zerdüşt dinlerinin kutsal metinleri ile Hint ve Mısır mitolojilerine dayandırıldığı görülmektedir. Bunların Ermeni asıllı oldukları da kabul edilen yaygın görüşlerdendir. Bazı araştırmacılar daha da geriye giderek, rivayette yer alan *Zühre*'den hareketle konuyu Sümer ve Babil mitolojisine dayandırmaktadır (Çığ, 2012: 83; Dursun, 2012: 372;

Tekin, 2009: 185). Bu araştırmacıların çıkış noktası ise *Zühre*'nin temsil ettiği kadın ve güzel tipinin adı geçen mitoloji ve toplumlardaki aşk tanrıçaları ile aynı imajı sergilemesidir. *Zühre*, klasik edebiyattaki temsilcisi *Leyla*, gerek temsil edildiği siyah rengi gerekse de diğer vasıfları açısından adı geçen aşk tanrıalarıyla benzerlik göstermektedir. Aslında konunun dayandırıldığı dinler ve mitolojilerin hüküm sürdüğü coğrafyaları ile gösterilen kaynaklar içerisinde bilinen en eski tarihli metinlere sahip olan Sümer, Babil ve Akad coğrafyaları dikkate alındığında bunların menşesi ile ilgili ipuçları Mezopotamya medeniyeti ve uygarlıklarını işaret etmektedir.

Eski Mezopotamya'da metafizik ve ruhsal varlıklarla ilişki kurma, çeşitli büyü ve sihir yöntemleriyle onlardan faydalanma ve dünyevi arzular için onları yönlendirme sanatı din adamlarının görevlerinden sayılıyordu. Kökleri Sümer Akad metinlerine kadar inen gizemli faaliyetler, tüm Orta Doğu ve Akdeniz çevresindeki politeist sistemleri etkilediği gibi; Yahudi, Hristiyan ve Müslümanları da etkilemiştir. Bu konuda pek çok kitap yazılmış ve dinlerin yasaklamalarına rağmen insanların ilgisi önlenememiştir. Aradan binlerce yıl geçmesine rağmen Mezopotamya kökeni ve etkisi hâlâ kendini göstermektedir. Kur'an'da Hârut ve Mârut isimli varlıkların Babil'de halkı uyurarak sihiri öğrettiği anlatılmaktadır. Çok sayıdaki arkeolojik bulgu da Kur'an'ın bu işaretini doğrulamaktadır (Sarıkcıoğlu 2002).

Ancak müfessir ve muhaddislerin çoğu, bu rivayetlerin asılsız olduğunu kabul etmekte; *Hârût ve Mârût*'un menşelerini araştırmanın gereksiz olduğunu iddia etmektedirler. Çeşitli mitolojilerde ve İslam'dan önceki dinlerde de izlerine rastlanan *Hârût ve Mârût*'un menşesi ve vasıfları ne olursa olsun bizim için önemli olan yönleri divan şiirindeki kullanımlarıdır. Zira söz konusu rivayetler divan şiirine de yansımıştır.

2. *Hârût ve Mârût*'un Divan şiirinde Kullanımı¹

Divan şiirinde ismi geçen meleklerden olan *Hârût ve Mârût* sihir ve büyü ile ilişkilendirilmiştir. şiirde sihir ve büyü konusu işlendiği vakit, *Hârût ve Mârût*'a telmihte bulunulduğu, bunlar üzerine mazmunlar kurulduğu ve şairlerin bu mazmunlardan etraflı bir şekilde yararlandığı görülmektedir. Bunun altında yatan temel sebep ise; divan şiirinde sihir ve büyüünün çıkış noktası olarak *Hârût ve Mârût*'un görülmesi; söz konusu şahısların sihir ve büyüünün ustası olarak kabul edilmesidir. *Hârût-Mârût* isimlerinin doğrudan kullanıldığı beyitlerin şairlere göre dağılımı şu şekildedir:

¹ "Divan şiirinde Sihir ve Büyünün Kaynağı: Hârût ve Mârût" başlığıyla hazırlanan bu makalede Hârût ve Mârût'un vasıfları ile divan şiirindeki genel görünümüne değinilerek divan şiirinin kültürel arka planına bir kültür tarihi çalışması gözüyle yaklaşılması amaçlanmıştır. Çalışmanın boyutları göz önünde tutularak, Hârût ve Mârût'un vasıfları konusunda mümkün olduğuince ilgili her eserden istifade edilmiş, divan şiirindeki görünümleri hususunda ise ön taramalar sonucunda özellikle bazı eserler üzerinde yoğunlaşılmıştır. Bu amaçla konuya katkı sunacağı düşünölen Nedim, Ahmedî, Zati, Ahmet Paşa, şeyh Gâlib, Necatî Beg, Hayâlî, Nefî, Fuzûlî, Nesimî ve Nâilî divanlarından faydalanılmıştır.

Tablo 2. *Hârût-Mârût isimlerinin geçtiği beyitlerin şairlere göre dağılımı*

Şair	Hârût	Mârût	Bâbil (Çâh-ı Bâbil)
Nedim	6	—	2
Ahmedî	5	2	11
Zati	5	1	3
Ahmet Paşa	5	—	3
Şeyh Gâlib	3	—	1
Nesimî	1	1	4
Necatî Beg	1	—	1
Hayâlî	1	—	3
Nefî	1	—	2
Fuzûlî	1	—	1
Nâilî	1	—	—

Bu şairler dışında Yunus Emre 2, Mevlana da 6 beyitte *Hârût ve Mârût*'un adını zikretmiştir. Daha çok bu iki meleğe telmih yoluyla yazılan bu beyitlerde, iki ismin birlikte geçtiği beyitlerin yanında, sadece *Hârût*'un kullanıldığı beyitler de mevcuttur. Hatta tabloya da yansdığı gibi şairler bu konudaki mazmun ve telmihlerde *Hârût* ismine daha çok başvurmuşlardır. Bunun yanı sıra *Hârût ve Mârût* isimlerinin zikredilmediği, ancak onlara telmihte bulunduğu beyitler de azımsanmayacak derecededir.

Bu hususta *Hârût ve Mârût* dışında, *Bâbil*, *Çâh-ı Bâbil*, *Çeh-i Bâbil*, *Câdû*, *Câzû*, *Sehhâr*, *Efsûn*, *Füsûnger*, *Sihir*, *Büyü* ve *Ser-nigûn* gibi terimler ile göz, saç, ben, gamze, çene çukuru, söz ve kalem mefhumları çok sık olarak yan yana gelir. Sevgilinin saçları, gamzesi ve gözleri sihir konusunda üstat olarak kabul edilir. *Hârût ve Mârût*'a sihir ile büyüü öğreten sevgilinin saçı gamzesi ve gözleridir. Şairler de kendi hünerlerini dile getirmek için, şiirlerini büyüü sözler, kendilerini de şiir alanında sihirbaz olarak nitelendirirler. *Çâh-ı Bâbil* ise genel olarak sevgilinin çene çukuru olarak düşünülür. Çene çukuru *Çâh-ı Bâbil* olduğunda sevgilinin saçları bu kuyuya asılan *Hârût* gibi tasvir edilir.

Derin bir kuyuda başları aşağı bir şekilde asılı olan ve bu hâllerıyla azaplar içinde kıvranan Hârut-Mârut şairlere değişik ilhamlar vermiş, bu hadiseden mülhem değişik ve orijinal tablolar oluşturulmuştur. Hârut-

Mârut ikilisinin sihir öğreticisi olmaları ve öğrettikleri sihrin son derece tesirli olması, sevgili-âşık ilişkisinde, önemli yansımalar bulmuş; şairlere göre sevgilinin tematiğinde, sevgilinin gözleri ve gamzesi sihir talim etmekte Hârut ve Mârut'un çok çok üstündedir. Sevgilinin gözleri ve gamzesi sihir talim edici olunca, çene çukuru da (Çâh-ı zenehdân) Hârut-Mârut'un asılı olduğu kuyu olmuştur. Bu kuyuda âşık asıldır. Yine sevgilinin saçları da bu kuyuya âşıkı asan bağlar olarak tavsif edilir (Tökel, 2000: 359).

Efsanede *Hârût ve Mârût*'un göğe çıkmasına vesile oldukları ve yaratıcı tarafından bir yıldızla dönüştürülen *Zühre* ise, eskilerin gök cisimleri ile ilgili inanışlarında Güneş sultanının çalgıcısı ve içki toplantıları düzenleyerek şarkı söyleyip saz çalan bir sazende olarak tahayyül edilir. Divan şiirinde İranlı güzel bir kadın olarak düşünülen *Zühre*, söz konusu kıssa dışında genellikle müzik, aşk, sevgili, *Leylâ*, gök cisimleri ve gece ile birlikte anılır. Siyah rengin simgelediği, nadiren de olsa uğursuzluk sebebi sayılan ve genellikle elinde çalgısı ile tasvir edilen *Zühre*, *Nâhid* olarak da geçmektedir. Nedim'in tardiyesinden alınan aşağıdaki bent, bu konuyu açıklayıcı ve özetleyici mahiyettedir:

Geldi yine Zühre-i şeker-hand
Destine kemânın eyledi bend
Bir turfe nevaya urdu peyvend
Âgazesı gerçi kim Nihâvend
Amma ki kararı İsfahândır

(Tatlı gülüşlü Zühre yine geldi. Kemânını eline aldı. Yeni bir makama başladı. Gerçi başlangıcı Nihâvend ama bitişi İsfahan makamıdır.) *Zühre*, feleğin sâzendesidir. Yunan mitolojisinde aşk ve müzik tanrıçası olan *Afrodit*'tir. Bu yıldızın tesiri altında doğanların zevk sahibi ve sanatkâr yaradılışlı olacaklarına inanılır. Divan şiirinde musiki terimleriyle birlikte anılır. Bu bendde de nevâ, peyvend urmak, *Nihâvend* ve *İsfahan* gibi musiki terimleriyle bir arada kullanılan zühre (tenasüp), aynı zamanda sadrazamın meclisinde çalgıcı konumundadır (teşhis.) (Macit, 2007: 98).

Çalışmanın örneklemini teşkil eden divanlarda *Hârut* ve *Mârut*, sihir bilmeleri ve öğretmeleri, *Zühre* ile olan münasebetleri ve asıldıkları *Bâbil* kuyusunun oluşturduğu mazmunlar etrafında ele alınmıştır.

a. Gamze

Sevgilinin süzgün veya manalı yan bakışı anlamına gelen gamze, divan şiirinde en çok kullanılan mazmunlardan biridir. Sevgilinin gamzesi sihir konusunda üstat olarak kabul edilir ve çoğunlukla bir sihirbaz ve cadı gibi düşünülerek *Hârût* ve *Mârût*'a teşbih edilir.

Çâh-ı endişemde seyr et fitne-i Hârûtunu

Bir nazar kıl gamze-i sehhârına âyîneden (Şeyh Gâlib, G. 291/4: 530)

(Sihirbaz gamzesine aynadan bir bakış at, düşüncemin kuyusunda Hârût'un fitnessini seyret.) Beyitte sevgilinin gamzesi sihirbaz, yanağı üzerine düşen saçlar da *Hârût* olarak tahayyül edilmiştir.

Sihir ta'lim eylemekde gamze-i câdû-yı dost

Çâh-ı Bâbilde eder Hârût-ı fettân ile bahs (Ahmet Paşa, G. 22/4: 129)

(Sihir talim etmekte olan dostun cadı gamzesi, Babil kuyusunda fitne ve fesada teşvik eden Hârût ile yarışır.) Beyitte, sevgilinin gamzesinin sihir konusunda, Babil kuyusunda sihir öğreten *Hârût* ile yarışacak derecede olduğu vurgulanmıştır. Sevgilinin gamzesi fitneci ve ayartıcı özelliği sebebi ile beyite konu olmuş ve *Hârût* ile mukayese edilmiştir.

Aşağıdaki beyitte ise *Hârût*'un *Babil* kuyusunda baş aşağı asılması, sevgilinin cadı gamzesine bağlanmıştır.

Ser-nigûn olmuş yire geçmiş hicabından meğer

Ugramış Hârût yârun gamze-i câdûsuna (Zatî, G. 1282/5: C III, 177)

(Meğer Hârût sevgilinin cadı gamzesinin (sihrine) uğradığı için utancından baş aşağı yerin altına geçmiş.)

Cilve-i hüsnün firîb-i gamze-i câdû-fenin

Bâyezîdi Berhemen Cibrîli Hârût eylesin (Nâ'îlî, G. 283/4: 278)

(Senin güzelliğinin cilvesi Bâyezîd'i Berhemen, sihirbaz gamzenin aldatıcılığı Cebrail'i Hârût eylesin.) Beyitte Bayezid ile Berhemen ve Cebrail ile *Hârût* arasında bir ilgi kurulmuştur. Sevgilinin güzelliği karşısında Bayezid Berhemen'e dönüşürken, gamzenin aldatıcılığından da Cebrail *Hârût*'un yerini alacaktır.

Hârût ve Mârût isimlerinin doğrudan kullanıldığı beyitler dışında, *Hârût ve Mârût* isimlerinin zikredilmediği, ancak onlara telmihte bulunmak suretiyle onların kıssasına atıfta bulunan beyitler de mevcuttur. Bu gibi beyitlerde genel olarak "*Babil kuyusu*" ve "*ser-nigûn*" mefhumlarına başvurulmuştur. Aşağıdaki beyitte Nedim, *Hârût ve Mârût* isimlerini kullanmadan onların kıssasına atıfta bulunmuştur.

Gamze-i fettânını koydun ki yıkdı 'âlemi

Bahse dalmışken çeh-i Bâbüldê câdûlarla sen (Nedim, G. 103/2: 326)

(Sen Babil kuyusunda cadılarla sohbet ederken fettan yan bakışın da âlemi yıktı, harap etti.) Beyitte, *Babil* kuyusunda oldukları söylenen cadılar *Hârût ve Mârût*'tur ve sevgilinin yan bakışı büyü konusunda onlarla sohbet edecek kadar ustadır.

b. Göz

Divan şiirinde en çok söz edilen güzellik unsurlarından biri olan göz, sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Sevgilinin gözü daima sihir gücüne sahiptir. Aşıkları büyülemekte üstüne yoktur. Hatta *Hârût ve Mârût*'a bile sihir ve büyüü talim eden odur.

İderse gözleri Hârût sihrini ne 'aceb

Anuñ ki sîb-i zenahdamı çâh-ı Bâbildür (Ahmedî, K. XLIII/3: 106)

(Onun gözleri Hârût'un sihrini yaparsa şaşılmalıdır, onun elmayı andıran çene çukuru Bâbil kuyusudur.) Beyitte divan şiirinde yaygın olarak kullanılan motiflere rastlıyoruz. *Hârût ile Mârût* hikâyesine telmihte bulunularak, sevgilinin gözleri sihirbaza, çene çukuru ise *Babil* Kuyusuna benzetilmiştir.

Öğretti gözi işvesi Hârûta füsûmı

Sevdürdi zenahtânı anuñ Yûsufa çâhı (Ahmedî, G. 633/4: 569)

(Gözünün gönül aldatici nazı Hârût'a büyüü öğretti, çene çukuru da Yûsufa kuyuyu sevdirdi.) Beyitte, sevgilinin çene çukuru Yusuf peygamberin atıldığı kuyu olarak düşünülmüş, gözlerindeki işve ise büyüleyici olması yönüyle *Hârût'a* teşbih edilmiştir.

Ey melek-rû âb ü gilden çıkmadan Âdem henüz

Çâh-ı Bâbilde gözün Hârûta sihr-âmûz gibi (Ahmet Paşa, G. 311/3: 268)

(Ey melek yüzlü! Âdem daha su ve kilden yaratılmadan, gözün Babil kuyusunda Hârût gibi sihir öğretirdi.) Bu beyitte de sevgilinin gözü büyüleyici olma vasfı nedeniyle *Hârût'a* benzetilmiştir.

O fitne kim anı Hârût uyardı Bâbüde

Siyâh gözlerinin hâb-ı ârâmîdesidir (Nedim, G. 27/3: 287)

(Hârût'un Babil'de uyardığı o fitne siyah gözlerinin dinlenme uykusudur.) Bakara suresinde *Hârût ve Mârût'un Babil* ahalisine sihir öğrettiği, ancak bu sihrin bela ve fitne getirdiği için ahalinin uyarıldığı bilgisi verilmektedir. Beyitte sevgilinin siyah gözleri, fitne ve Babil kuyusunun karanlığı arasında bir ilgi kurulmuş, sevgilinin gözleri ile *Hârût* arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur.

Olsa da hâmuş la'l-i 'işve-perdâzın senin

Lâl eder Hârûtu çeşmân-ı sühan-sâzın senin (Nedim, G. 71/1: 311)

(Senin işveli dudağın susmuş olsa da, sözler uyduran gözlerin Hârût'u lal eder.) Şaire göre, sevgilinin gözlerinin söylediği sözler karşısında *Hârût*, hayrete düşüp dilsiz kalmıştır.

Gözün sihrinden ol Hârût u Mârût

Asılmış çâh-ı Bâbilde yeridir (Nesimi, G. 113/3: 146)

(Gözünün sihrinden o Hârût ve Mârût Babil kuyusunda asılırsa yeridir.) Beyitte *Hârût ve Mârût'un Babil* kuyusunda baş aşağı asılması, sevgilinin gözlerinin yaptığı sihre bağlanmıştır.

Senün sehhar-ı çeşmün sihrini Hârût ile Mârût

İşitdi ser-nigûn oldı yire geçdi hicabından (Zatî, G. 1046/3: C III, 28)

(Senin gözünün sihrini işiten Hârût ile Mârût, utançlarından baş aşağı yerin altına geçtiler.) Beyitte sevgilinin gözünün sihirli olduğu ifade edilmiştir. Bu sihir *Hârût ve*

Mârût ile ilişkilendirilmiştir. Çünkü bu iki melek sihir öğretileri ile meşhurdur. Sevgilinin bir bakışı o denli sihirlidir ki, sihri en iyi bilen melekler bile o bakışın sihrine yetişemez ve rivayette olduğu gibi baş aşağı bir kuyuya asılırlar.

Gözün sihri kamu sehhâr sihrenden füzûn olmuş

Anı Hârût işitmiş yire geçmiş ser-nigûn olmuş (Zatî, G. 602/1: C II,107)

(Senin gözünün sihri bütün sihirbazların sihrenden üstün gelmiş, onu Hârût işitmiş, utancından baş aşağı yerin altına geçmiş.) Bir önceki beyitte olduğu gibi *Hârût*'un sevgilinin büyüleyici gözleri karşısında utancından yerin altına girdiği düşüncesi dile getirilmiştir.

c. Saç

Divan şiirinde en çok kullanılan güzellik unsurlarından biri de sevgilinin saçlarıdır. Sayısız teşbih ve mecaza konu olan sevgilinin saçları sihir ve büyü konusunda üstad olarak kabul edilmiştir. Çoğunlukla Babil kuyusunda asılan *Hârût ve Mârût*'a teşbih edilen saç mefhumu, nadiren de olsa bu iki büyücünün kuyuya asıldıkları bağlar olarak tasvir edilmiştir.

Şol Çeh-i Bâbildeki Hârût kim vâsf ettiler

Bu zehadâmındaki zülf-i perişân olmasın (Ahmet Paşa, G. 251/8: 240)

(Şu Babil kuyusunda vâsf ettikleri Hârût, bu çene çukuruna düşen dağınık saçın olmasın.) Beyitte çene çukuru *Babil* Kuyusu, sevgilinin saçları da *Hârût* olarak düşünülmüştür.

Ahmet Paşa, kıssayı dolaylı bir şekilde işlediği şu beyitte, sevgilinin saçlarını *Babil* kuyusunda büyücülerin baş aşağı asıldığı iplere benzetmiştir.

Zülfün kemendi kanına susamış Ahmed'in

Çâhına düşüp ol zekânın ser-nigûn gider (Ahmet Paşa, G. 74/5: 154)

(Sevgilinin saçının kemendi Ahmed'in kanına susamış, (Ahmed) o çene çukuruna düşüp baş aşağı gider.) Beyitte çene çukuru *Babil* kuyusu olarak düşünülmüş ve sevgilinin saçlarının ucuna bağlı olan Ahmed ile *Hârût ve Mârût* arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur. "*Ser-nigûn*" mefhumu ile de bu kıssaya telmihte bulunulmuştur.

d. Çene Çukuru

Divan şiirinde daha çok "*zekân*" ve "*zenahdân*" sözcükleriyle karşılanan sevgilinin çene çukuru kuyu ve zindana benzetilmiştir. Sihir ve büyü konusunda saç ve ben *Hârût* olarak düşünüldüğünde sevgilinin çene çukuru *Babil kuyusu* olarak tahayyül edilir.

Mihmân-ı Zehadânın idi cân-ı Hayâlî

Hârût ile Çâhı yok iken Bâbil içinde (Hayâlî, G. 519/5: 270)

(Hayâlî'nin canı, Hârût ve Babil kuyusu yok iken, senin çene çukurunun misafiri idi.)

Hayâlî canını *Hârût'a*, sevgilinin çene çukurunu *Babil* kuyusuna benzetmiştir. Şairin bahsini ettiği zaman ezeldir.

e. Ben

Divan şiirinde genellikle yüzde bulunan benler ile bu benlerin renk itibarıyla siyah oluşundan çokça söz edilir. Sihir ve büyü mevzusunda, ben çene çukuru kenarında düşünüldüğü vakit *Hârût'a* teşbih edilir. Saç ise zaten cadı ve sihirbaz olduğundan ikisi birbirine büyü talim ederler.

Yâ Rab ne fitnedir bu ki Hârût-i hâline

Ta'lim-i sihr eder gözü câdusu Kâsımın (Ahmet Paşa, G. 156/4: 193)

(Ya Rab! Bu ne fitnedir ki Kâsım'ın cadı gözü, Hârût'u andıran benine sihir talim eder.) Şair beyitte, fitneci olarak gördüğü Kâsım'ın gözlerini cadıya, benini ise Hârût'a teşbih etmiştir. Sihir ve büyüün üstadı olarak görülen Hârût'a sihri öğreten Kâsım'ın gözleridir.

Zülfü câzûsu gelüb çâh-ı zenâhdân üstüne

Çâh içinden öğretir Hârût-veş ol hâl anı (Ahmet Paşa, G. 351/5: 288)

(Cadı saçları çene çukuru üstüne geldiğinde, o ben, Hârût gibi kuyunun içinden ona (sihir) öğretir.) Beyitte çene çukuru *Babil* kuyusu, saçlar sihirbaz ve cadı, ben ise *Hârût* olarak düşünülmüştür.

f. Mürekkep, Kalem, Söz

Divan şiirinde, şairler hünerlerini dile getirmek için, şiirlerini büyü sözler, kendilerini de şiir alanında sihirbaz olarak nitelendirirler. Bu nedenle sihir ve büyü konusunda kalem, mürekkep ve söz mefhumlarından çok sık olarak istifade edilmiştir.

Çün Ahmedî ide Hârût bigi sihre şürû'

Sözine Bâbil içinde taña kalur Mârût (Ahmedî, G. 96/9: 266)

(Ahmedî, Hârût gibi sihre başladığı için, Babil içinde Mârût onun sözüne hayret eder.) Şair şiirdeki hünerini ortaya koymak için şiirinin sihirli, kendisinin de şiir alanında sihirbaz olduğunu dile getirmiştir. Öyle olunca *Bâbil* içinde *Mârût* onun sözlerine şaşırması ve hayrete düşmüştür.

Es'adâ kâdir iken mu'cize Hârût-ı kalem

Râh-ı eş'ârda sihr etme büyük câhımdır (Şeyh Gâlib, G. 91/5: 403)

(Ey Esad! Kalemim Hârût'un mucizesinden daha hayırlısına kadir iken, şiir yolunda sihir yapma büyük makamımdır.) Şair, şiir mucize derecesinde benzersiz olmalıdır düşüncesinden hareketle, kaleminin mucize göstermede *Hârût*'tan üstün olduğunu dile getirmiş, şiirde büyüleyici sözler söylemesinin ise belirgin bir özelliği olduğunu ifade etmiştir.

Nice yıl istese sihr öğredir Hârûta endişem

Açınca çârsû-yı fitnede dükkân-ı sahhârî (Nefî, K. 14/44: 89)

(Fitne çarşısında büyücü dükkânı açınca, düşüncem Hârût'a nice yıl istese sihir öğretir.) Çarşı kelimesi bir şeyin fazlaca bulunduğu, satıldığı yer manasındadır. Söz konusu beyitte de şair şiirdeki hünerine değinirken "Fikirlerim fitnelik çarşısında sihir dükkânı açınca *Harût*'a sihir yapmayı öğretir" demektedir.

Sihir ü efsûn ile dolmuşdur derûnun ey kalem

Zülf-i Hârûtun demek mümkün ki nâl olmuş sana (Nedim, G. 2/3: 273)

(Ey kalem! İçin sihir ve büyü ile dolmuştur. Hârût'un saçını sana kamış kalem olmuş demek mümkündür.) Şair kalemine hitap ederek, kaleminin sihirli olduğunu dile getirmiştir. *Hârût*'un saçını bu kalemin içindeki mürekkep olarak tahayyül edilmiştir. Büyü yapılırken saç tellerinin kullanıldığı bilinmektedir. Burada onun saçını sihirli sözler söyleyen kalemin içindeki lifler olarak düşünülmüştür.

g. Zühre, Babil Kuyusu

Divan şiirinde sihir ve büyü söz konusu olduğunda, *Hârût ve Mârût*'un göğes çıkmasına vesile oldukları ve yaratıcı tarafından bir yıldızla dönüştürülen *Zühre*, genellikle İranlı güzel bir kadın olarak düşünülmekte ve söz konusu kıssa dışında genellikle müzik, aşk, sevgili, *Leylâ*, gök cisimleri ve gece ile birlikte anılmaktadır. *Babil* kuyusu ise genel olarak sevgilinin çene çukuru olarak düşünülür. Çene çukuru *Çâh-i Bâbil* olduğunda sevgilinin saçları bu kuyuya asılan *Hârût ve Mârût* gibi tasvir edilir.

Fırat-i pâk tek Bâbil diyârına kadem basdın

Burûc-i zühresinde oldu ol Hârût zindânı (Fuzûlî, K. 26/16: 92)

(O Hârût'un zindânı Zühre burcunda olduğunda, temiz ve parlak Fırat gibi Bâbil diyârına vardın.) Fuzûlî bu beytinde; kıssadaki *Hârût*, onun asılmış olduğu *Babil* kuyusu ve *Hârût*'u baştan çıkararak *Zühre*'ye atıfta bulunmuştur.

Sakın uyma zen-i nefse işit evsâf-ı Hârûtı

Bügüsine Çeh-i Bâbil anuñ degül çömlek (Zatî, G. 708/4: C II, 212)

(Hârût'un vasıflarını işitip sakın nefsin kadınına uyma, Babil kuyusu onun büyü için fitne çömleği değildir.) Zâtî, bu beytinde nefislerine yenilen *Hârût ve Mârût*'a telmihte bulunmuştur. "*Zen-i nefis*" terkîbi beyitte kadını başka bir deyişle *Zühre*'yi karşılamaktadır. *Hârût ve Mârût* karşı koyamadıkları *Zühre*'ye, nefislerine yenilmişlerdir.

Asılır ser-nigûn Hârût gibi

Çeh-i zulmânî-i Babilde ekser (Necatî Beg, K. 10/4: 69)

(Çoğu zaman Hârût gibi Babil'in karanlık kuyusunda baş aşağı asılır.) Şair, sadrazamın övgüsünü yaptığı kasidede *Hârût*'un *Babil* kuyusunda baş aşağı asılması olayına telmihte bulunarak, sadrazamın bu şekilde güzel yüzlüleri büyülediğini dile getirmiştir.

Yunus Emre de şiirlerinde bu kıssaya yer vermiştir. Aşağıdaki beyitte, *Hârût ve*

Mârût'ün Allah katında iki melek iken *İsm-i Azam* duasını *Zühre*'ye öğretmeleri sonucunda *Zühre*'nin göğe çıkması ve kendilerinin cezalandırılmasından söz edilmiştir.

Gör Hârût Mârût ne idi hazrette ferîsteh idi

Nasîbin aşka aldırıp makamın *Zühre*'ye vere (Yunus Emre, 665: 161)

(Gör, Hârût Mârût ne idi? Nasibini aşka aldırıp makamlarını *Zühre*'ye veren Hakkın katında melekler idi.)

Bir diğer beyitte, gökten yere inen *Hârût ve Mârût*'ün *Zühre*'nin yüzünün güzelliği karşısında yaratıcılarını unuttukları ifade edilmiştir.

Gökteki Hârût Mârût aşk için indi yere

Zühre yüzün görücek unuttu Rahmân'ını (Yunus Emre, 723: 169)

(*Zühre*'nin yüzünü görünce Rahmân'ını unutan gökyüzündeki Hârût ve Mârût yeryüzüne aşk için indi.) Her iki beyitte de kıssaya atıfta bulunulurken Allah katında *Hârût ve Mârût*'ün iki melek olduğu yere inince *Zühre*'nin güzelliği karşısında aşık olup sırlarını onunla paylaşmaları ve *Zühre*'nin göğe yükselmesi konu edilmiştir.

h. İsa, Ney

Divan şiirinde birçok yönüyle ele alınan İsa peygamber, nefesiyle ölüleri diriltmesi bakımından da şiire konu olmuştur. Buna paralel olarak ney de birçok teşbih ve mecaza kaynaklık etmiştir. Bunlardan birisi de neyin İsa nefesli oluşudur. Aşağıdaki beyitte *Hârût*, İsa ve ney bir arada geçmektedir.

Sihri-i Hârût'dan etmiş dem-i İsa'ya rasad

Yerde gökde ne var olmadı bigâne-i ney (Şeyh Gâlib, G. 337/3: 559)

(Ney, Hârût'un sihriinden İsa'nın nefesini hesapladı; yerde gökte olan hiçbir şey yabancısı kalmadı.) Şair, *Hârût*'ün sihir yapma yeteneği ve İsa'nın ölüleri diriltten nefesine telmihte bulunmuştur. Ayrıca beyitte, *Hârût*'ün büyüğü, İsa'nın mucizevi nefesi ve ney arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur.

Sonuç

Görüldüğü gibi Kur'an'da da bahsi geçen *Hârût ve Mârût* kıssası, kaynaklarda bir hayli yer tutmuştur. Ancak söz konusu şahısların vasıfları ve kim oldukları tartışmalı bir konudur. Bu konuda öne sürülen düşünceler ihtilafıdır. *Hârût ve Mârût*'ün köken olarak çoğunlukla, Yahudi ve Zerdüşî dinlerinin kutsal metinleri ile Hint ve Mısır mitolojilerine dayandırıldığı görülür. Bunların Ermeni asıllı oldukları da kabul edilen yaygın görüşlerdendir. Bazı araştırmacılar daha da geriye giderek, kıssada yer alan *Zühre*'den hareketle konuyu Sümer ve Babil mitolojisine dayandırmaktadır. Bu araştırmacıların dayanak noktası ise *Zühre*'nin temsil ettiği kadın ve güzel tipinin adı geçen mitoloji ve toplumlardaki aşk tanrıçaları ile aynı imajı sergilemesidir. *Zühre*, klasik edebiyattaki temsilcisi Leyla, gerek temsil edildiği siyah rengi gerekse de diğer vasıfları açısından adı geçen aşk tanrıçalarıyla benzerlik göstermektedir. Aslında konunun dayandırıldığı dinler

ve mitolojilerin hüküm sürdüğü coğrafyaları ile gösterilen kaynaklar içerisinde bilinen en eski tarihli metinlere sahip olan Sümer, Babil ve Akad coğrafyaları dikkate alındığında bunların menşesi ile ilgili ipuçları Mezopotamya medeniyeti ve uygarlıklarını işaret etmektedir. Ayrıca söz konusu ayette *Hârût ve Mârût* ile ilgili yegâne bilgi, onların *Bâbil*'de buldukları ve büyüünün günah olduğu konusunda uyarıda bulunarak insanlara sihir öğrettikleri şeklindedir. Buradaki Babil bilgisi de Mezopotamya medeniyetini işaret eder.

Büyü ve sihirle ün yapmış bu iki isim divan şiirine de konu olmuştur. Divan şiirinde ismi geçen tarihî ve efsanevi şahsiyetlerden olan *Hârût ve Mârût* sihir ve büyü ile ilişkilendirilmiştir. Şiirde sihir ve büyü konusu işlendiği vakit, *Hârût ve Mârût*'a telmihte bulunulduğu, bunlar üzerine çeşitli mazmunlar kurulduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise, divan şiirinde sihir ve büyüünün çıkış noktası olarak *Hârût ve Mârût*'un görülmesi, söz konusu şahısların bu inanç ve kültürün ustası olarak kabul edilmesidir. Divan şairleri *Hârût ve Mârût* isimlerine ve bunların yanında *Bâbil*, *Çâh-ı Bâbil*, *Câdû*, *Sehhâr*, *Efsûn*, *Sihir*, *Büyü ve Ser-nigûn* gibi terimlere beyitlerinde yer vermişlerdir. Bu kullanımlarda sevgilinin gözü, saçları, beni ve gamzesi ile *Hârût-Mârût* arasında sihir konusunda bir ilgi kurulmuştur. Sevgilinin çene çukurunun Babil kuyusu olarak düşünüldüğü bu kullanımların yanında, şairlerin şiir alanındaki hünerlerini dile getirmek için kalem mefhumu ile *Hârût ve Mârût*'u yan yana getirdikleri de tespit edilmiştir. Efsanede *Hârût ve Mârût*'un göğe çıkmasına vesile oldukları ve yıldızla dönüştürülen *Zühre* ise gökte elinde çalgısı ve içki toplantıları düzenleyerek şarkı söyleyip saz çalan bir sazende olarak hayal edilmiş, söz konusu kıssa dışında genellikle müzik, aşk, sevgili, *Leylâ*, gök cisimleri ve gece ile birlikte anılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar (*hzl.*), *Dîvân*. e-Kitap, Kültür ve Turizm Bakanlığı www.kulturturizm.gov.tr (Erişim Tarihi: 30.04.2013).
- AKKUŞ, Metin. *Nefî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- AKYÜZ, Kenan *vd.* *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- AYAN, Hüseyin. *Nesimî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- AYATA, Eshat. *Zerdüş Avesta Bölümler*. İstanbul: Kora Yayın, 2011.
- AYDEMİR, Abdullah. *Tefsirde İsrâiliyyat*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- BEDİR, Ahmet ve TUNÇBİLEK, H. Hüseyin. "Hârût ve Mârût İki Melek Mi?". *Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, S IV, 2002: 1-28.
- BRATTON, Fred Gladstone. *Yakındoğu Efsaneleri*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2000.
- ÇIĞ, Muazzez İlmiye. *İnanna'nın Aşkı (Sümer'de İnanç ve Kutsal Evlenme)*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011.
- _____. *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.
- DEMİRCİ, Kürşat. "Hârût ve Mârût". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C 16, İstanbul, 1988.
- DURŞUN, Turan. *Kutsal Kitapların Kaynakları I-II-III*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.
- ELİADE, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003a.
- _____. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi/Cilt 1*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003b.
- GÖKALP ALPASLAN, Gonca. *Metinlerarası İlişkiler ve Gılgamış Destanının Çağdaş Yorumları*. İstanbul: Multilingual, 2007.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki. *Hafız Divanı*. İstanbul: MEB, 1968.
- _____. *Mesnevî ve Şerhi*, I. Cilt. İstanbul: MEB, 1985.

- _____. Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- İPEKTEN, Haluk (*hızl.*). Nâ'îlî Divânı. Akçağ Yayınları: Ankara, 1990.
- İSLAMOĞLU, Mustafa. Hayat Kitabı Kur'an 1 (Gerekçeli Meal-Tefsir). İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008.
- JACKSON, Dany P. Gilgamiş Destanı. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2012.
- KAHRAMAN, Seyit Ali (*hızl.*). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnâmesi. 10. Kitap, 1 ve 2. Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- KORKMAZ, Mehmet. Zerdüşt Dini İran Mitolojisi. Ankara: Alter Yayınları, 2010.
- KRAMER, Samuel Noah. Sümerler. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.
- _____. Tarih Sümer'de Başlar. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.
- KURNAZ, Cemal. Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul: H Yayınları, 2009.
- LEVEND, Agâh Sırrı. Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984.
- MACÎT, Muhsin. Nedîm Hayatı, Eserleri ve Sanatı. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- MARGOLIOUTH, David Samuel. "Hârût and Mârût", *The Muslim World*, 18/1, 1928: 73-79.
- OKCU, Naci. Şeyh Gâlib Divânı (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.
- ÖZTEKİN, Özge. Divanlardan Yansıyan Görüntüler (XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri). Ankara: Ürün Yayınları, 2006.
- PALA, İskender. Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. İstanbul: Kapı Yayınları, 2004.
- RAMAZANOĞLU, Muzaffer (*çev.*). Gilgamiş Destanı. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem. Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002.
- ŞERİFİ, Muhammed. Ferheng-i Edebiyât-ı Fârsî. (*düz.* Muhammed Rızâ Caferî). Tahran 1388 hş.
- TARAPOREWALA, Irach J.L. Zerdüşt Dini. İstanbul: Avesta Yayınları, 2011.
- TARLAN, Ali Nihat. (*hızl.*). Ahmet Paşa Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.
- _____. Hayâlî Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.
- _____. Necatî Beg Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.
- TEKİN, Gönül Alpay. "Divan Edebiyatındaki Bazı Motiflerin Mitolojik Kökenleri". *Journal of Turkish Studies: Cem Dilçin Armağanı II (Türklük Bilgisi Araştırmaları 33/II)*, Harvard University, 2009.
- TISDALL, W. St. Clair. *The Original Sources of the Qur'an*. London 1905.
- TISDALL, W. St. Clair. *The Sources of Islam (Translated by Sir William Muir)* Edinburgh 1902.
- TÖKEL, Dursun Ali. Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- YEKBAŞ, Hakan. "Divan Şiirinde Yunanî Şahsiyetler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı, C 3, S 15, 2010: 281-300.*
- YILDIRIM, Nimet. Fars Mitolojisi Sözlüğü. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.